

บทที่ 4

การเลี้ยงสัตว์ การจับสัตว์น้ำ

4.1 การเลี้ยงสัตว์

สัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงกันทั่วไปในอาณาจักรอยุธยาได้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ และหมู สัตว์เหล่านี้คงจะเป็นสัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงกันมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์มาก และเป็นสัตว์กลุ่มที่ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายอยู่หลายมาตรา นอกจากนี้ในหลักฐานของชาวต่างประเทศที่ได้เดินทางเข้ามาในอาณาจักรอยุธยา ได้ระบุว่า ยังมีสัตว์เลี้ยงอีกหลายประเภท กล่าวคือ ตามหลักฐานของลาลูแบร์ กล่าวว่า ชาวสยามเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ แพะและแกะ¹ ส่วนหลักฐานของโยสเซาเติน พ่อค้าชาวฮอลันดาที่เข้ามาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมและสมัยพระเจ้าปราสาททอง ได้บอกว่า ยังมีการเลี้ยงห่าน นกยูงและนกฟิราบอีกด้วย² บรรดาสัตว์เลี้ยงเหล่านี้ สัตว์ที่มีความสำคัญมากที่สุดได้แก่ โค กระบือ ช้างและม้า เพราะระบุไว้ในกฎหมายว่าเป็น “สัตว์มีคุณ” ซึ่งหมายถึงคุณประโยชน์ต่อชาวอยุธยาตนเอง ซึ่งจะได้แยกกล่าวการเลี้ยงสัตว์แต่ละประเภท ตลอดจนคุณประโยชน์จากสัตว์เหล่านั้นดังต่อไปนี้

4.1.1 การเลี้ยงโคและกระบือ

ผู้เลี้ยงสัตว์ประเภทนี้จะต้องพิทักษ์รักษาด้วยการล้อมรั้วทำคอกหรือไม้ก็ต้องผูกเชือกไว้กับหลัก มิฉะนั้นจะไม่ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย ดังปรากฏในกฎหมายพระอัยการเบ็ดเสร็จมาตราที่ 1 ว่า

...เมื่อถึงเทศกาลเดือน $\left. \begin{matrix} 6 \\ 7 \\ 8 \\ 9 \end{matrix} \right\}$ เข้าเป็นต้นเป็นคำ ให้

ขุนกระเสตราธิบดีมีตราสารประหวัดออกไปเมืองนอก
ขอบพระนคร ให้ตีฆ้องป่าวโฆษณาแก่ผู้มีช้าง ม้า โค
กระบือ ให้ผูกถือไว้ อย่าให้ปล่อยปละละเสีย ให้เลี้ยง

โดยขนาด ถ้าหุ้ยหุดคเชือกขาดปลอกขาดจากหลัก
 แห่ง เข้าไร่นากินเข้าท่านครึ่งหนึ่ง ให้จับเอาข้าง
 ม้า โค กระบือไว้ ถ้าเจ้าของมันมาขอ ท่านว่าให้
 คินให้แก่มันครึ่งหนึ่งก่อน ถ้าแต่เจ้าของขอโดยขนาด
 แล้ว เจ้าไร่นามีให้ ท่านว่าผู้นั้นเลียมลักข้าง
 ม้า โค กระบือท่าน ๆ ให้เอาค่าข้าง ม้า โค กระบือ
 ตั้งใหม่ถึงค่า ให้คินข้าง ม้า โค กระบือให้แก่เจ้าของ³

แต่ถ้าปล่อยให้เข้าไปกินข้าวในไร่นาเป็นหนที่สอง ก็จะถูกลงโทษริบสัตว์ได้ ถ้าปล่อย
 เป็นครั้งที่สามก็จะถูกปรับเป็นเบี้ยตามอัตราที่ระบุไว้ในกฎหมาย⁴ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่
 ทำการเลี้ยงสัตว์เหล่านี้จะต้องจัดเลี้ยงไว้เป็นที่เป็นที่ทาง จะต้องมีการผูก คือ ผูกเชือก ผูกปลอก
 เอาไว้ ป้องกันออกไปเดินพ่นพาน ทำลายทรัพย์สินข้าวในนาของผู้อื่นเสียหาย และมีกฎหมาย
 ลักษณะโจรออกมาเป็นการยืนยันถึงการล้อมสัตว์ผูกสัตว์ไว้ว่า “...วิว ควาย ข้าง ม้า ท่านผูก
 ไว้กับหลักแห่ง ผู้ใดแก้ปล่อยของท่าน ท่านให้ใหม่เสมอโจร...”⁵

4.1.1.1 ความเป็นเจ้าของ

ผู้เป็นเจ้าของสัตว์ต้องทำรูปพรรณสัตว์ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของโดยมีเจ้าหน้าที่
 ของทางราชการเป็นผู้ทำให้คือ สุภาจ่าเมือง ดังมีกฎหมายระบุไว้ว่า ในกรณีที่สัตว์ : ข้าง ม้า โค
 กระบือ เข้ามากินข้าวในไร่นาแล้วเป็นครั้งที่สอง ให้เจ้าของข้าง ม้าโค กระบือใช้ข้าว แต่ถ้า
 หาเจ้าของมาขอไต่ไม่ได้ “ให้เจ้าเข้าเอาข้าง ม้า โค กระบือไปบอกแก่สุภาจ่าเมือง ให้ตรารูป
 ประพรรณสัตว์นั้นเวนตัวสัตว์ให้แก่เจ้าเข้า”⁶

4.1.1.2 จำนวนสัตว์ในครอบครองโดยทั่วไป

เรื่องนี้ไม่ระบุไว้แน่ชัด แต่ก็พอจะสันนิษฐานตามกฎหมายได้บ้าง เพราะกฎหมาย
 ระบุไว้ว่า

วิว ควาย เจ้าเดียวก็ดี ต่างเจ้าก็ดี กินเข้าท่านไว้ $\frac{1}{2}$ } ไร่
 ถึง $\frac{20}{30}$ } ไร่ แหกย่อยยับ ไปก็ดี ท่านให้นับตัววิว
 ควาย ข้าง ม้า สิ่งละสิบตัวลงมา ให้ใหม่ ถ้าพันกว่า
 นั้นขึ้นไปถึงร้อยตัวพันตัวเข้าแหกยับเสียสิ้น ให้คงใหม่
 แต่ในสิ่งละสิบตัว แล้วให้เวนเข้าในนาให้แก่เจ้าข้าง ม้า โค กระบือ⁷

หลักการปรับนี้พอจะอนุมานได้ว่า คงจะมีกันประมาณ 10 ตัว 100-1,000 ตัว ที่มีเป็นจำนวนมากคงจะเป็นพวกเจ้านายและขุนนางพวกไพร่จะมีมากขนาดนี้ไม่ได้แน่

นอกจากนี้ตามกฎหมายฉบับนี้ก็อาจจะอนุมานได้ว่า การเป็นเจ้าของสัตว์ อาจจะเป็นคนเดียว หรือ หลายคนก็ได้ที่มีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน แต่ไม่บอกว่า หลายคนนั้นจำนวนเท่าใด แต่กลับไประบุจำนวนสัตว์ 10-100-1,000 ตัว ซึ่งก็แสดงว่า สัตว์จำนวนดังกล่าวอาจมีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน หลาย ๆ คนก็ได้ ฉะนั้นอาจสรุปได้ว่า 1 คนอาจจะมีสัตว์ในครอบครองได้ 10-100-1,000 ตัว หรือหลาย ๆ คน เป็นเจ้าของสัตว์ 10-100-1,000 ตัวก็ได้ทั้งสองกรณี

ในเรื่องของการเลี้ยงช้าง ม้า วัว ควาย หากเจ้าของไม่เลี้ยงเองก็อาจจะจ้างคนเลี้ยงได้ดังมีกฎหมายอายุการเบ็ดเสร็จระบุไว้ว่า

...ผู้ใดรับจ้างเลี้ยง ช้าง ม้า วัว ควาย ท่านให้หาผู้
ถ้าผู้แก่ลูกหนึ่งจงรู้กำหนดค่าจ้าง ม้า วัว ควาย นั้น มาก
น้อยเท่าใด อย่าตุงบังเหตุสักอันเลย แม้นช้าง ม้า วัว
ควายนั้น ไข้ก็ดี ภูเขาบก็ดี เสือขบก็ดี ให้ไปบอกแก่เจ้า
ของพญาบาลของเขาเอง ส่วนเจ้าของก็อย่าละของตน
เสียให้ล้มตาย แม้น ไถลจะบอกเจ้าของมิทันให้บอกพี่
น้องเพื่อนบ้านผู้แก่ผู้แก่อันอยู่ใกล้ อุบาท 3 ประการนี้
แม้นช้าง ม้า วัว ควายล้มตาย จะตีผู้เลี้ยงนั้นมิได้
เป็นเคราะห์เจ้าของเอง แม้นผู้เลี้ยงละของเสียให้หาย
โจรลักก็ดี ให้ผู้อื่นเขายืมไปใช้ตายก็ดี ให้ใช้ค่าจ้าง
ม้า วัว ควายท่าน เพราะมันเอาเบี้ยค่าจ้างมันหมี
พญาบาลของท่าน⁸

4.1.1.3 คุณประโยชน์ : ใช้แรงงานและบริโภคเนื้อ

โคกระบือเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์มหาศาล ในสมัยอยุธยานิยมใช้โค กระบือ ไถนา และขี่ตามปรกติ โดยเฉพาะโคตัวผู้กับกระบือตัวผู้ที่นิยมเลี้ยงไว้ใช้ไถนา ส่วนแม่โคนั้นเขาจะขายเสีย⁹ สัตตนิชฐานว่าคงจะนิยมซื้อกันไปทำแม่พันธุ์ โคและกระบือนี้นอกจากจะใช้เป็นแรงงานไถนาของเจ้าของนาโดยตรงแล้ว บางคนยังนำโคและกระบือของตนไปเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นาผู้อื่นอีกด้วย¹⁰ และในบางกรณีนำไปช่วยไถนาให้เพื่อนบ้านด้วย¹¹

นอกจากนี้ชาวไทยสมัยอยุธยายังเลี้ยงโคและกระบือไว้ให้เช่าหรือยืมได้ด้วย ซึ่งมีกฎหมายรับรองหลายมาตรา เช่น มาตราที่ 93 พระอัยการเบ็ดเสร็จว่า

...ผู้ใดยืมช้าง ม้า โค กระบือ เรือ เกวียนท่านไปใช้
แลช้าง ม้า โค กระบือล้มตาย แดกหักหายประการใด ๆ
ก็ตี ท่านให้ใช้ช้าง ม้า โค กระบือ เรือ เกวียน
ท่านจงเต็มค่า¹²

ส่วนกรณีเลี้ยงไว้รับจ้างก็มี กฎหมายระบุไว้อีกว่า

...ผู้ใดจ้างช้าง ม้า โค กระบือ ท่านชำนาญ
เท่าใด หาย มิได้รูปประพรรณมา ท่านให้อาเท่า
ค่าจ้าง ม้า โค กระบือนั้น แลค่าจ้างนั้นให้อา
ตามสัญญาแก่กัน¹³

สัตว์เหล่านี้นอกจากใช้งานได้แล้ว ก็ใช้เป็นอาหารได้ด้วย กล่าวคือ น้ำมันของมันใช้เป็นอาหารได้ โดยเฉพาะนมกระบือ แต่คนไทยในสมัยนั้นยังไม่รู้จักนํานมสัตว์ประเภทนี้มาทำเนยแข็ง หรือเนยอ่อนบริโภคกัน แต่อย่างหนึ่งอย่างใด¹⁴ มีแต่พวกแขกมัวร์ที่ทำเนยเป็น และชาวเวสได้บันทึกไว้ว่า ชาวไทยไม่รู้จักวิธีและไม่พยายามที่จะเรียนรู้วิธีรีดนมวัว มีแต่พวกแขกมัวร์เท่านั้นที่รีดนมวัวและทำเนย แต่มีขายน้อยเพราะรสชาติไม่ดี ชาวไทยใช้น้ำมันมะพร้าวแทนการขาดแคลนเนยได้มาก¹⁵

สำหรับเนื้อสัตว์นั้น ได้แก่ เนื้อวัว เป็นสิ่งที่ไม่นิยมบริโภคกันนักในสมัยนั้น ฉะนั้นราคาจึงถูก ถึงจะบริโภคก็บริโภคกันน้อยกว่าเนื้อสัตว์ชนิดอื่น ทั้งนี้เพราะ (ชาวเวสให้เหตุผลว่า) มักจะทำให้มีอาการปวดท้อง อย่างที่เรียกกันตามภาษาพื้นบ้านว่า เป็นโรคหมาเบือ (Mort de Chien) โรคนี้คนไข้อาจจะตายภายใน 24 ชั่วโมง จะต้องทนให้เขาเอาเหล็กเผาไฟแดงมาบดผ่าเท้า จึงจะหายขาด นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนอยุธยาไม่นิยมบริโภคเนื้อวัว ทั้ง ๆ ที่ราคาถูกและไม่ใช่เนื้อวัวชนิดเลว นั่นก็คือ ชาวอยุธยาเชื่อกันมาจนเป็นประเพณีว่า ในชาติก่อนโน้นพระสมณโคดมได้เสวยพระชาติเป็นโคผู้หรือนางโค ฉะนั้นถ้ามีการบริโภคเนื้อวัวนั้นก็ย่อมผิดพุทธบัญญัติและเป็นการละเมิดศาสนา ความเชื่อนี้ยังขยายวงกว้างไปจนถึงสัตว์สี่เท้าทุกชนิดว่า จะฆ่าสัตว์เหล่านั้นไม่ได้ ด้วยอาจจะบังเอิญไปฆ่าถูกบิดา มารดา หรือมิตรสหายของตน ซึ่งวิญญูณได้เข้าสิงอยู่ในตัวสัตว์เหล่านั้นเข้าก็ได้ ขณะที่ชาวเวสเขียน

หนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง ชาวไทยค่อยคลายความเชื่อในเรื่องกลับชาติ มาเกิดกันขึ้นมากแล้ว¹⁶

สำหรับบันทึกของลาลูแบร์ยืนยันทำนองเดียวกันว่า ชาวสยามไม่นิยมบริโภคนเนื้อสัตว์ แม้จะมีผู้นำมาให้ แต่ถ้าจะบริโภคนบ้างก็เอาแต่ลำไส้และเครื่องในทั้งหลาย ในท้องตลาดสยามมี ตัวแมลงต่าง ๆ บ้างอย่างบ้างวางขาย แต่ไม่เห็นร้านขายเนื้ออย่างหรือโรงฆ่าสัตว์แต่สักแห่ง¹⁷

สำหรับโคและกระบือคนไทยบางกลุ่มเอาไปใช้เล่นการพนันอีกด้วย ในบันทึกของ ลาลูแบร์กล่าวว่า พวกเจ้านายทรงเลี้ยงและฝึกลูกวัวที่มีรูปร่างลักษณะดี ให้วิ่งแข่งไว้ตั้งแต่ตัว ยังมีขนาดย่อม ๆ ซึ่งเรียกว่า วิ่งวัว และบางทีก็ใช้ควายวิ่งแทนวัวก็มี¹⁸

ในแง่ของกฎหมายวัวและควายยังถือเป็นค่าปรับได้ด้วยดังปรากฏในกรณีทั้งสองต่อไปนี้

...ผู้ใดบังอาจจับดื้อเกวียนเหยียบลักเข้าท่าน
เมื่อเป็นรวงใช้ ท่านให้เจ้านาปลดเอาโค
กระบือเทียมเกวียนมานั้น ไว้ตัวหนึ่ง แดษา
เกวียนขาหนึ่งค่าเท่าใดให้ไหมเท่านั้น ถ้าจับ
เชิงคราดลักเหยียบเข้าท่านให้ไหม 3300¹⁹

ถ้าไถนาพลัดเหยียบเข้าท่านเสียให้ปลดเอาวัว
ไว้ตัวหนึ่ง ยามใด คันไถค่าเท่าใดท่านให้ไถ
เท่านั้น ถ้าไถเปล่าท่านหมีให้เอา ด้วยเป็น
เพื่อนบ้านกัน²⁰

4.1.2 การเลี้ยงหมู

ตามกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จได้ระบุวิธีการเลี้ยงหมูไว้ว่า

...ผู้ใดเลี้ยงหมู ให้พิทักษ์รักษาใส่เด้าไว้ อย่าให้
ปล่อยปลดละไปกินเข้าท่าน แลผู้ทำเข้ากล่า ให้พิทักษ์
รักษาล้อมกล่าไว้จงค้ำับ ถ้าเจ้าหมูหมีได้พิทักษ์
รักษาใส่เด้าไว้ ปล่อยปลดละไปกินเข้า รวง } ท่าน ๆ
แทงตาย หาโทษหมีได้²¹

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงหมูจะต้องทำเล้าไว้ จึงได้รับความคุ้มครอง จากกฎหมาย แต่ถ้าไม่ใส่เล้าก็ไม่ได้รับการคุ้มครองดังที่กฎหมายกล่าวเอาไว้ว่า

...ถ้าหมูท่านใส่เล้าไว้ และเจ้าเข้าหมีได้ล้อมเข้ากเล้า
ของท่านไว้ และหมูนั้นพลัดออกจากเล้ากินเข้ากเล้า
เจ้าเข้าแทงตาย ท่านว่าให้ใช้ค่าหมูเขา...²²

หมูเป็นสัตว์ที่เลี้ยงกันตามบ้านทั่วไป ในสมัยที่ลาลูแบร์มาเมืองไทย ซึ่งเป็นสภาพสมัย สมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้น เขาเห็นว่าหมูมีขนาดเล็ก และมีไขมันมากจนไม่มารับประทาน แต่ ก็เป็นเนื้อที่สะอาด²³ หมูเป็นอาหารของพวกชาวจีนส่วนมากและมีขายที่ตลาด ได้แก่ ที่ย่าน ในไถ่ เชียงสะพานประตูจีนไปเชียงสะพานประตูในไถ่ ซึ่งเป็นย่านจีน²⁴ นอกจากนี้ก็มีที่ย่านตลาด นอกกรุงดังหลักฐานดังนี้

“ที่บ้านปากข้าวสาร พวกจีนตั้งโรงต้มสุรา แลเลี้ยงสุกรขาย”²⁵
“ที่บ้านในคลองสวนพลู พวกจีนตั้งเตาต้มสุราเลี้ยงสุกรขาย”²⁶
“ที่ใต้ศาลเจ้านางหินลอย พวกจีนตั้งโรงต้มสุราแลเลี้ยง
สุกรขาย”²⁷

4.1.3 การเลี้ยงช้าง-ม้า

ตามกฎหมายมีวิธีการเลี้ยงแบบเดียวกับโค กระบือ กล่าวคือต้องล้อมรั้ว ผูกเชือก ใส่ ปลอกไว้ มิฉะนั้นจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย

ช้างมีเลี้ยงไว้เป็นสัตว์พาหนะเดินบก ช้างพังใช้สำหรับงานธรรมดา ส่วนช้างพลายใช้ สำหรับออกศึก ส่วนการเลี้ยงม้าในสายตาของลาลูแบร์มีความเห็นว่า ประเทศสยามไม่เหมาะ สำหรับเลี้ยงม้าหรือจะเป็นเพราะเลี้ยงม้านั้นไม่เป็นก็ได้ แต่ที่พบก็คือ เลี้ยงไว้ในราชสำนัก สมเด็จพระนารายณ์ฯ โปรดให้เลี้ยงม้าไว้ประมาณ 2,000 ตัว ม้าที่มีในราชสำนัก พระองค์ได้ มาจากเปอร์เซีย โดยเอกอัครราชทูตนำขึ้นทูลเกล้าถวายราว 12 ตัว แต่ก็สูญพันธุ์หมดแล้ว นอกจากนี้ พระองค์เองยังส่งเจ้าพนักงานไปจัดหาซื้อม้าที่ปัตตาเวีย (มาชวา) ซึ่งเป็นม้าพันธุ์เล็ก เปรี๊ยะพอใช้ แต่มีพยศ²⁸

ตัวผู้แล้วเลี้ยงไว้ให้อ้วนพี เพื่อใช้ทำอาหารบริโภคนก³¹

4.1.5 การเลี้ยงแพะ-แกะ

สำหรับแกะตามหลักฐานของแชนแวลกล่าวไว้ว่า ไม่มีในประเทศไทย นอกจากที่พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้ส่งเข้ามาจากเมืองปัตตาเวียและอินเดียสมัยที่ราชวงศ์โมกุลปกครองประเทศ สำหรับเนื้อแกะแชนแวลออกความเห็นว่าเป็น “เนื้ออร่อยดีเหมือนกัน”³² ส่วนหลักฐานของลาลูแบร์บอกว่า ทั้งแพะและแกะนั้น พวกแขกมัวร์เป็นคนเลี้ยงมีน้อยหายาก ตัวเล็ก และเนื้อ “ไม่สู้ดีนัก” นอกจากนี้ก็ไม่มีประชาชนพวกใดเลี้ยง นอกจากสมเด็จพระนารายณ์ฯ ซึ่งเลี้ยงไว้จำนวนหนึ่งสำหรับพระองค์เอง³³

4.1.6 การเลี้ยงนก

นกถือเป็นสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงกันมากในสมัยอยุธยา จุดประสงค์ในการเลี้ยงนก มีหลักฐานบอกชัดเจนว่า เลี้ยงไว้เพื่อเป็นสัตว์เลี้ยงตามบ้านเรือน จับมาเพื่อบริโภค และจับไว้สำหรับขาย

ในกรณีที่ผู้ใดเลี้ยงนกไว้เป็นสัตว์เลี้ยงด้วยความเมตตาและรักใคร่เอ็นดู กฎหมายจะให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของนกดังปรากฏในกฎหมายดังนี้คือ

...ผู้ใดเป่ากลองไปต้อนนก อันท่านเลี้ยงไว้
ด้วยเสน่หานั้น ถึงแก่มรณภาพ ควรให้ไหม
ใช้ค่านกนั้น³⁴

ส่วนในบันทึกของลาลูแบร์ได้กล่าวว่า ชาวไทยสมัยนั้นนิยมรับประทานนก ซึ่งมีชนิดต่าง ๆ และยังมีนกแก้ว ตลอดจนนกเล็ก ๆ อีกหลายชนิดที่คนไทยนิยมกัน เนื้อนกนั้นลาลูแบร์บอกว่ามีรสอร่อยมากเหมือนกัน³⁵

